

УДК 271.2-1 Сава, свети
27-36 Сава, свети
Оригинални научни рад

Златко Матић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Однос Цркве и Свете Тројице у делима Светог Саве

Abstract: Списи Светога Саве, али и прва агиографска дела, која описују његов живот, упадљиво посвећено, подвлаче, промовишу, утврђују и бране веру у Свету Тројицу, јединог истинитог Бога. У овој студији аутор доказује хипотезу о тријадолошком подмету целокупног Савиног опуса, поткрепљујући је наводима из самих списа нашег првог архиепископа, али и из дела обојице најстаријих Савиних хагиографа. Након тога, добијене резултате повезује са још увек недовољно истраженим ставом о блиској вези вере и учења о Тројичном Богу са устројавањем социо-политичког и црквеног ентитета у поменутиим просторним и хронолошким оквирима.

Key words: Свети Сава, тријадологија, еклесиологија, иконичност, богопознање, евхаристијски етос, подвиг.

Увод

Списи Светога Саве, али и прва агиографска дела, која описују његов живот, поред многих садржинских и тематских разлика и специфичних сагледавања великих догађаја XIII века, имају, ипак, макар једну препознатљиву заједничку особину. Сва та штива, наиме, упадљиво посвећено, данас бисмо рекли ангажовано, подвлаче, промовишу, утврђују и бране веру у Свету Тројицу, *јединој* истинитог Бога. Доментијаново *Житије Свѣтѣоїа Саве*¹, тврдимо, наводи одбрану праве вере у правога Бога као кључне активности Светог Саве (али и Светог Симеона и Стефана Првовенчаног) у свим сферама његовога делања. Свака Савина реч, акција и идеја, било да је наведена директно, у виду цитата, или је додатно протумачена, заквашена је вером у Тројичног Бога и потребом да се представи мукотрпна, али успела актуелизација те вере у свим аспектима црквеног

* zmatic@bfspc.bg.ac.rs

¹ Користили смо издање Доментијан, 1938 и према том изворнику наводимо цитате, али смо их увек поредили са Доментијан, 2001.

и друштвеног живота². Слично се, сматрамо, може рећи и за Теодосијев опис Савиног живота. У овој студији ћемо покушати да докажемо нашу почетну истраживачку хипотезу о тријадолошком подмету целокупног Савиног опуса, поткрепљујући је наводима из самих списа нашег првог архиепископа, али и из дела обојице најстаријих Савиних хагиографа. Након тога ћемо пробати да добијене резултате повежемо са другим, можда још увек недовољно истраженим, ставом о блиској вези вере и учења о Тројичном Богу са устројавањем социо-политичког и црквеног ентитета у поменутиим просторним и хронолошким оквирима. Желимо, наиме, да подвучемо онај сегмент у богословљу Светога Саве, који говори о блиској и директној, прецизно говорећи — о иконичној, повезаности вере у Свету Тројицу и вере у Цркву, о међузависности богословског израза начина постојања Бога, са једне, и начина постојања еклисијалне заједнице, како у њеном евхаристијском, тако и подвижничком изразу, са друге стране.

Ова проблематика није искључиво академске природе. Веома је актуелна у савременом православном богословљу, не само у сфери унутрашњег, него и екуменског сведочења наше Цркве. Најновије еклисиолошке студије све чешће се баве питањем (не)постојања односа Цркве и Свете Тројице и последицама тријадолошке еклисиологије по друге области теологије³. Оно што нас чуди, али и плаши, јесте истина да по овом суштинском питању наше вере и нашег јединства, нема заједничког православног става⁴. Зато сматрамо да је врло битно преиспитати светоотачко богословско наслеђе, које сведочи о овој теми, а међу Оцима особито вреди анализирати теолошку заоставштину Светог Саве, који у нашем роду заузима привилеговано место.

У вези са овако отвореном тематиком нашег истраживања, након што понудимо доказе наших ставова, позивајући се на релевантне списе Савине и његових агиографа, указаћемо на примену њихове тријадоцентричне теологије на устројство и живот Цркве, као стабилном предуслову њене православности у постојању и правоверности у иконизовању живота будућег века, у царству Свете Тројице.

² Најпотпуније је на тему теологије Светог Саве код нас писао владика умировљени херцеговачки Атанасије, у Јевтић 2004².

³ Уп. Зизијулас, 2014. Критички се према тим ставовима односи Шишков, 2014.

⁴ На свом предавању у Пожаревцу, 18. октобра 2014. године, митрополит пергамски Јован (Зизијулас) отворено је описао то стање: „У последње време чак и православни богослови оспоравају постојање било какве повезаности Тајне Цркве са Тајном Свете Тројице. Недавно су поједини православни богослови, на скупу Комисије за богословски дијалог између Православне и Римокатоличке Цркве, инсистирали на томе да се из заједничког текста комисије избрише сваки (покушај) повезивања тријадологије са еклисиологијом. Њихов главни аргумент, који је исказао и један српски православни богослов, јесте тај, да није дозвољено својства Свете Тројице приписивати икономији, дакле створеном свету и историји“. Зизијулас, 2014, стр. 119.

Основни елементи гносеологије и тријадологије Светог Саве

Целокупно богословствовање Свети Сава строго условљава човековим преумљењем, очишћењем ума и његовим оцрковљењем. Одатле следе и све његове речи о Богу Тројици, о Христу и његовој икономији, Цркви и спасењу.

а) Гносеологија Свeтoг Сaвe

„Ово је дакле права Божја вера, крстећи се у име Оца и Сина и Светога Духа“.⁵

У својеврсној поеми о сличности Светог Саве и Мојсија, Доментијан говори о томе како Сава „својим богоразумијем насади сваку добру веру“, утемељену на „истинитом апостолском основу“⁶, чиме је напојио „своје отачаство, које је од почетка било жедно истинитога пића, Христа истинитога Бога нашега“⁷. У ових неколико реченица сагледавамо специфични програм деловања нашег првосветитеља и методолошко указивање на поредак активности: задобијање разума „по Богу“, увођење других у апостолску веру и најдубље евхаристијско (еклисијално) охристовљење поверене пастве. У овом делу нашег истраживања задржаћемо се на првом кораку истинске теологије као служења Цркви, на познању Бога новим, обновљеним разумом палог човека. Одатле, наиме, следи и исповедање вере у правога Бога Оца и Сина и Светога Духа.

Савини агиографи потврђују јасну свест нашег просветитеља о постојању „трновитих учења злославних ученика јеретика“, која он оштро сече „речју свога божаственога разума“⁸. Нашавши се у друштвеној и црквеној ситуацији, која се описује речју „заблуда“⁹, или „идолопоклонство“, самовоља и огрезлост „у дубину неверовања“¹⁰, Свети Сава посвећује сав свој живот („стално горећи Духом Светим за стадо своје“¹¹) просвећивању, поучавању и утврђењу свога народа¹², односно „обновљењу вере“¹³. Црквени сабор у Жичи, на пример, назива се збором на коме „пресвећени кир

⁵ Доментијан, 1938, стр. 131.

⁶ Доментијан, 1938, стр. 197.

⁷ Доментијан, 1938, стр. 195.

⁸ Уп. Доментијан, 1938, стр. 134.

⁹ Теодосије, 1992, стр. 76.

¹⁰ Уп. Доментијан, 1938, стр. 194.

¹¹ Доментијан, 1938, стр. 134.

¹² „А и сам свети пролажаше и обилазише целу земљу својега народа, вером православља утврђујући и учећи, и предајући им врлине и добре обичаје, водећи све исповедањем ка покајању...“ (Теодосије, 1992, стр. 146). О изазовима предања и предавања вере и обичаја, са тачке гледишта упоредног богословља, писали смо у Матић, 2013.

¹³ Теодосије, 1992, стр. 142.

Сава обнавља свету и истиниту веру¹⁴. Управо, свети сазива црквени збор свих служби („сабрање многих у дан празника“) „на објављење свете истините Христове вере, на проклињање безбожних јеретика и свију који не исповедају Христа истинитог Бога нашега“, или да „објави реч о спасењу“¹⁵, „поучавајући Богом поверено му стадо и оштрећи га на свету веру“¹⁶, јер Бог жели да кроз Саву „испуни недостатке отаца наших“¹⁷. „Прво молим да се држимо праве вере“ Божје, јер она је „основа“ и „спасење“¹⁸.

Посебан допринос светога био је у томе што је рано уочио да се суштина проблема који је био пред њим не исцрпљује тек у обуздавању или разарању јереси, него у широј и свеобухватној акцији — у духовној обнови свих црквених служби (и клира и народа), кроз проналажење и утврђивање јеванђелске и богословски утврђене вере у Свету Тројицу. У очувању вере и припадању тројичном Богу, призивању његовог трисветога имена, сагледава се сума Савиних поука, јер „наука духовна није игра, нити безумље мисли људских, но света вера проповедана“¹⁹. Зато се у списима које анализирамо вера још назива: истинита²⁰, здрава²¹, божанствена и бесмртна, Божја, чиста, света, добра²², пречиста²³, Христова добра вера²⁴, вера православља²⁵, сигурна као оклоп, вера Цркве²⁶. Она је, дакле, откривени дар, откривеног Бога.

У типцима које редигује (*Хиландарски* и *Сѣуденички*), Сава следује апостолу Павлу и оштро разликује неуке, који ће се Црквом поучити, од „оних који се величају својом мудрошћу“²⁷. Ови други се уподобљавају „смртном, који виде разум“, али остају удаљени од Мудрости, Дрвета живота (уп. Приче 3). У *Житију Свјетіої Симеона Немање*, Сава записује поуку, коју Немања упућује синовима Стефану и Вукану, чији се централни део своди на позив да *своју* мудрост по телу, људску мудрост овога века замене надом у Бога и Његова откривења: „Уздајте се свим срцем у Бога,

¹⁴ Доментијан, 1938, стр. 127.

¹⁵ Доментијан, 1938, стр. 128.

¹⁶ Доментијан, 1938, стр. 127.

¹⁷ Доментијан, 1938, стр. 128.

¹⁸ Доментијан, 1938, стр. 128.

¹⁹ Доментијан, 1938, стр. 131–132.

²⁰ Ђоровић, 1928, стр. 176.

²¹ Доментијан, 1938, стр. 98.

²² Доментијан, 1938, стр. 132–133.

²³ Доментијан, 1938, стр. 101.

²⁴ Доментијан, 1938, стр. 147.

²⁵ Теодосије, 1992, стр. 146.

²⁶ Ђоровић, 1928, стр. 184.

²⁷ Уп. Ђоровић, 1928, стр. 102–103.

а не величајте се својом премудрошћу²⁸. Разликовање познања срцем од познања разумом, наш светитељ поткрепљује библијским цитатима (Приче Соломонове), чиме у потпуности остаје на светоотачким траговима, које синтетише макаријевска гносеолошка традиција. Онај који њој последује (као што то чини монах Симеон), може бити назван „наставником премудрости, смислодавцем и наказатељем несмислених“²⁹. Зато, безумљу људских мисли³⁰ и „самућењу праве вере“³¹, уништењу Христовог Јеванђеља³², Сава супротставља нови разум, „разум светог крштења просвећења Божја“³³. Деловање у складу са откривеном вером, јесте плод кинонијског начина постојања, који се задобија у купели пакибитија. Отуда порука: „Не будите мудри за себе“³⁴. Том поуком се мудрост условљава црквеношћу и служењем другима. Врхунац мисије и печат науке Васкрслог Господа јесте проповед Јеванђеља и *кршћавање* у име Оца и Сина и Светог Духа: „Апостоли, дакле, по заповести изиђоше у васељену, и проповедаху јеванђеље, научише и крстише у име Оца и Сина и Светог Духа... А благодат Духа Светог и предану им свету заповест остави Христос, Син Божји и Бог, и светима који ће доћи после њих“³⁵. У догађају крштења врхуни процес неопходног прочишћујућег уздизања ума, којим се избегава саобраћавање овогом веку, уместо чега следи призив на преобраћавање „у обновљење ума“, ради примања вечног живота³⁶. На тај начин, Свети Сава повезује преумљење са богопознањем, а оба са очекиваним есхатолошким стањем бесмртности. Управо то нам потврђује завршна поема *Жиџија Светиој Симеона*, у којој Свети Сава идентификује стање оцрковљеног ума са Царством небеским: „Ум наш, дакле, нека буде на небесима у виђењу, на рајским красотама, на вечним обиталиштима...“³⁷. Јединствена спојница свих ових реалности, пак, јесте вера у истинитог Бога, *Светиу Тројицу*, јер се срца верних просвећују разумном светлошћу, која „блиста од Тројице“³⁸. Зато нас не чуди закључак нашег архипастира: „Ово је дакле права Божја вера, крстећи се у име Оца и Сина и Светог Духа“³⁹. Избегавајући замке рационалног индивидуалног промишљања, којим се вера најчешће

²⁸ Ђоровић, 1928, стр. 158.

²⁹ Ђоровић, 1928, стр. 160.

³⁰ Доментијан, 1938, стр. 131.

³¹ Доментијан, 1938, стр. 130.

³² Уп. Доментијан, 1938, стр. 194; Петровић, 2016, стр. 31.

³³ Доментијан, 1938, стр. 134.

³⁴ Ђоровић, 1928, стр. 158.

³⁵ Теодосије, 1992, стр. 141.

³⁶ Уп. Доментијан, 1938, стр. 168.

³⁷ Ђоровић, 1928, стр. 174.

³⁸ Служба Светом Симеону, Ђоровић, 1928, стр. 182.

³⁹ Доментијан 1938, стр. 131.

поистовећује са убеђеношћу и увереношћу појединца у одређене ставове, наш свети остаје на позицијама светоотачког⁴⁰ источног богословља, према којима је вера нови начин постојања, улазак у заједницу кршћених, ради јединства са њима и Богом који је заједница, *кинонија* Оца са Сином и Духом. Пре него што покажемо колико су битне еклисиолошке импликације ових ставова, које је Сава сумирао речима „вера је крштење“, предложимо најпре основне елементе тријадологије нашег светог оца.

д) *Тријадологија Свете Сава*

У уводу смо већ поменули тријадолошке моменте, који су до засићења присутни у описима живота Светог Сава. Заиста, нема ниједне важније теме из живота Савиног, или његових сродника по телу (Немања и Стефан) и духу (Доментијан и Теодосије), а да није представљена у изразито тријадолошкој форми. Некада су позивања на Свету Тројицу директна, а некада су, на врхунски уметнички и богословски начин, алузије на Оца и Сина и Светог Духа прекидане апозицијама или чак читавим реченицама, чиме се добија на спонтаности израза, префињености поруке и особито на њеној ненаметљивости.

Тријадологија Светог Сава, баш као што смо то доказали и по питању његове гносеологије, у потпуности је условљена речју о спасењу твари, сотириологијом. Наш светитељ на више места идентификује зле духе или демоне са смрћу. Подсећамо на став да је крштење одрицање од сатане⁴¹, кога Сава поистовећује са смрћу, говорећи да је „неокушање смрти далеко од греха“⁴² и додајемо нови моменат. Светитељ обновљење дожанствене вере у Свету Тројицу и њено исповедање назива трудом, чији страшни звук одгони демоне. О томе Сава овако говори: „Хоћу да међу вама извршим обновљење свете, истините, дожанствене вере у Оца и Сина и Светог Духа“⁴³, а обновљена вера обнавља вернике („треба да се сви обнављају правоверним обрасцем свете вере“), тако да ће зли дух бежати од обрасца свете вере, јер је исповест Тројице Свете у једном дојаству, страшна труба против демона⁴⁴. Исповедање вере је значи, поново, сотириолошка категорија.

У списима које тумачимо, из тог, сотириолошког разлога, све је у знаку Свете Тројице, све почиње и завршава се тројичним доксологијама,

⁴⁰ О томе на који начин Свети Сава користи светоотачко наслеђе у својим делима, са конкретним примером употребе беседе Светог Теодора Студита, пише архимандрит студенички Тихон, у Ракићевић, 2015, посебно стр. 300–306.

⁴¹ Доментијан, 1938, стр. 133.

⁴² Доментијан, 1938, стр. 132.

⁴³ Теодосије, 1992, стр. 142.

⁴⁴ Теодосије, 1992, стр. 142.

почев од Савиног пострига⁴⁵. Надаље, у писму рођацима, посебно оцу своме⁴⁶, Сава подсећа да је Немања прогнао „вукове јереси и храмове бесовске порушив, цркве Богу“ је подигао⁴⁷, а затим хита да именује истинитог Бога, Свету Тројицу („...равна Оцу Сина и Духа сапрестолна“), кога је „штовати научио“ свој народ⁴⁸. Потом, двоструко полагање Симеона у гроб (Хиландар и Студеница), врши се „славећи Оца и Сина и Светога Духа“⁴⁹; јављање Симеона Сави у сну и предсказање синовљеве светости изједначава се са „правим гледањем пресветле и једносушне и нераздељиве Тројице“⁵⁰; Савина молитва Богу да пошаље пресветога Духа и учини да мошти Симеона буду мироточиве, треба да допринесе вреднијем угађању Исусу Христу, „кога ће прослављати са Оцем и Светим Духом“⁵¹. Након што су мошти Светог Симеона постале мироточиве, Сава благодари Богу и прославља га: „...слава теби, сабеспочетни Оцу Сине, слава и беспочетном ти Оцу заједно са Светим и једнодушним Духом“, молећи се да тим чином људи његови буду препознати као „верни поклоници Тројице“⁵². После преноса Симеонових моштију у Студеницу, Сава се моли да и његови пратиоци са Истока „...познају да смо и ми на западу верне слуге и истинити служитељи Тројице“⁵³. По постављењу за архимандрита Студенице, Теодосије описује Савин рад: „Јер ходећи по целој земљи свога отачаства, апостолски проповедаше јеванђеље, *Тројицу разумно свима казиваше*, оваплоћењу Сина Божјега све поучаваше и свима заповедаше да исповедају да је Син раван Оцу и сабеспочетан и савечан, и да је пре векова од њега рођен и једносуштан, и све учаше да Дух Свети од Оца исходи, и да је једносуштан и једнопрестолан Оцу и Сину и да се слави и да му се клања“⁵⁴. Чуда светог оца су по преимућству приказана као знамења Тројичног присуства, као што је на пример подизање ослабљеног, које почиње и завршава се призивањем Свете Тројице⁵⁵ или чудо појаве леда

⁴⁵ Уп. Доментијан, 1938, стр. 36.

⁴⁶ Теодосије, 1992, стр. 34.

⁴⁷ Уп. Теодосије, 1992, стр. 56.

⁴⁸ На сабору, пред одрицање од власти и полазак у Свету Гору, Стефан Немања потврђује ту веру, речима које Теодосије овако плете: „Спасли смо се, уздајући се не на лук или мишицу, него вером у Оца и Сина и Светога Духа утврђивани... И сада свакога од вас молим и сведочим вам: веру у свету и једносушну и нераздељиву Тројицу, којом се у крштењу просветисмо, да сачувате непо мешану са јересима, које од вас изгнасмо“ (Теодосије, 1992, стр. 36–37).

⁴⁹ Теодосије, 1992, стр. 59; Доментијан, 1938, стр. 76 и 94.

⁵⁰ Теодосије, 1992, стр. 64; Доментијан, 1938, стр. 76.

⁵¹ Теодосије, 1992, стр. 71–72.

⁵² Теодосије, 1992, стр. 75; Доментијан, 1938, стр. 96.

⁵³ Теодосије, 1992, стр. 87.

⁵⁴ Теодосије, 1992, стр. 95–96.

⁵⁵ Уп. Доментијан, 1938, стр. 109. „Владико сведржитељу, Господе Исусе Христе, Боже наш, Сине и Слове Бога живога, који се искони са Оцем и Духом сабеспочетан, једносуштан

у земљи угарског краља, када Сава молитву Богу да пошаље дажд завршава тројичном доксологијом⁵⁶. И чудо васкрсења брата, Свети Сава чини у име Тројичног Бога, јер након молитве Богу⁵⁷, „пруживши своју свету десну руку на срце његово, у име Свете Тројице написа по нагу телу слику крста...“⁵⁸.

Слично је и са свим једноставнијим поукама и писмима Савиним, од којих ћемо поменути само неколико. Тако, нам Савино писмо оцу и позив да дође у Свету Гору) помаже да разумемо светитељево виђење тројичне икономије. Њу остварује Син, али заповешћу Очевом у Духу, тако да се говори о трипостасном доласку равнoчасних личности Свете Тројице⁵⁹. У истом писму Свети Сава помиње свеславног Господа Исуса Христа, сина Бога живoга, који нас је упутио у будуће Царство, где се испуњавамо „радошћу светога Духа“, као одговор на молитву Богу и Оцу⁶⁰. Врло су честа позивања на Свету Тројицу у читавом писму, не путем једноставних доксолошких формула, већ кроз мала разрађена тумачења Символа вере⁶¹, са посебним освртима на икономијске последице унутартројичних односа. Света Тројица се пројављује у сваком сегменту свештене историје Цркве, али и у Немањинoм пристанку да кинoнијским животом са сином, њих двојица икoнизују Тројични начин постојања. И када Сава добија место за Хиландар, читамо: „И тај свети похвали *Боја* за све што му рече његов син; и савећавши oба, верне слуге *Христове*, вазда говорећи *Духом* Светим... сатворише молитву“⁶². Сава причешћује Стефана (монаха Симона) на самрти, „небесном бисеру пречистој крви и телу Христову“⁶³, што значи да га сједињује са Христом и, баш као и оца, сада шаље и брата „напред,

и вечан (...) ти сада (...) пошаљи Духа твога светога и обнови створење твоје... Подигни га цела (...) да и овај нови народ твој вером у тебе, научен од нас узашће славу теби човекољупцу, са Оцем и са Светим Духом, сада и увек и на векове векова“ (Теодосије, 1992, стр. 98–100).

⁵⁶ Теодосије, 1992, стр. 149.

⁵⁷ „Владико Господе Исусе Христe, Боже наш, који си беспочетноме Богу и Оцу својему искони сабеспочетан, савечан и једносуштан, Син јединородни, а на крају времена... оваплотивши се од Светога Духа и Марије... анђелу заповеди да врати душу слуге твојега“ (Теодосије, 1992, стр. 155).

⁵⁸ Теодосије, 1992, стр. 156.

⁵⁹ Уп. Доментијан, 1938, стр. 49–50. „Господ сам дође к нама речју Божјом и заповешћу и доласком пресветога Духа, и усели се у нас. Да, због велике Божје љубави, коју објави Господ у нама својим трипостасним доласком, јер Син Божји по заповести Очевој пре сиће к нама, и свети Отац синовљевом љубављу не остави га, и свети Дух равнoчастан са њима“ ... Тако и Немања треба, као отац, да се сједини са љубимим чедом својим, да им владика Христос „пошље пресветога свога Духа, и обнови“ у њима „слику трисветлога свога божаства“ (Доментијан, 1938, стр. 49).

⁶⁰ Уп. Доментијан, 1938, стр. 50.

⁶¹ Уп. Доментијан, 1938, стр. 52–53, 56–57.

⁶² Доментијан, 1938, стр. 65.

⁶³ Доментијан, 1938, стр. 148.

пред собом ка светој и јединосушној Тројици⁶⁴. Молитва младог Растка, искушеника у Светој Гори („Удостоји ме да у све дане живота мога славим и појем и клањам се светоме и велелепnome имену Твоме, Оцу и Сину и Светоме Духу, и сада и увек и у векове“⁶⁵), услишена је у потпуности: Света Тројица представља Савин пут, истину и живот овог и будућег Века.

Најјасније поуке вере у Свету Тројицу, налазимо ипак у великим беседама Светог Саве на саборима у Студеници и Жичи. На првом од поменутих, наш учитељ у основним цртама сагледава тројичну икономију спасења („догомисано смотрење“, „Божји милосрдни долазак к нама и Христово смирење од Духа Светога... вољом Божјом“), која се оприсутњује литургијским изразом и хиротонијом нових пастира и учитеља⁶⁶. Након такве беседе, којој се сви дивљаше, „жураше велики број Богом изабраних људи у сједињење свете јединосушне и животвореће Тројице“⁶⁷. На помињаном сабрању у Жичи, вера се кристалише у синодику, којим се јасно исповеда светоотачка и саборска тријадологија. Навешћемо одломак који сматрамо најважнијим за нашу анализу: „Верујемо, дакле, у Оца и Сина и Светога Духа, појући Тројицу божаствену, као узрок и садетеља свега узрочнога и створенога, видљивога и невидљивога, која је једнога суштатства, тј. јестаства, а у три лица, тј. састава и лица, говорећи: не сликом ни разликом три Бога или три јестаства или да је суштатствен бедимо се разумети. Једнога, дакле, Бога и једно Његово просто и бестелесно јестаство и суштатство исповедам, а разликом лица различно јестаствено знаменујемо, клањајући се Тројици једносушној и једномоћној и сабезначелној. Ову једину знамо присносушну, беспочетну, нерођену, бесмртну, која не гине, бестрасну, која све ствара и садржи и промислену“⁶⁸. Ово мало исповедање вере у Свету Тројицу на врло прецизан начин открива нам веру у триипостасног Бога, а Његова својства не приписује суштини (јестаству), као што то чине западни теолози и њихови следбеници у свим Црквама. У Савином исповедању, сва се примењују на Тројицу, акценат је првенствено на *заједници личностии*. Након тога, појашњава христологију и икономију спасења једног од Свете Тројице, ни Оца ни Духа⁶⁹, остаје на њеним тројичним принципима, јер је назива и Очевом икономијом, коју Син испуњава: „заповести Очеве икономије и своје саврши дивно“⁷⁰. Инсистирајући на једном Богу („Јер Бог је један од почетка и у бесконачне

⁶⁴ Доментијан, 1938, стр. 149.

⁶⁵ Доментијан, 1938, стр. 36.

⁶⁶ Уп. Доментијан, 1938, стр. 124–125.

⁶⁷ Доментијан, 1938, стр. 126.

⁶⁸ Доментијан, 1938, стр. 128.

⁶⁹ Доментијан, 1938, стр. 129.

⁷⁰ Доментијан, 1938, стр. 130.

векове⁷¹), Сава упозорава да се „не именује међу вама други Бог... осим Господа Бога нашега, у кога се крстите и веровасте“⁷², што доводи до тога да крштени постану „причасници његове добре вере и саопштници његове бесмртности“⁷³.

На овим местима, али и другим приликама, сагледавамо методологију богословља нашег оца. Катихетски поступак великих беседа, али и пример поучавања угарског краља⁷⁴, изворни је, исконски и црквен: Сава користи метод прецизног тумачења Символа вере. Он креће од тријадологије, па преко христологије и историје спасења центриране у пнеуматологији, долази до егзистенцијалних последица тих поставки, до спасења твари у љубави, која је чин смрти Христове („Бог умре ради нас“⁷⁵). Тако читамо поруку да се „не исповеда само јединство Бога нашега, него и тросопство, тј. Тројица у јединству и јединство у Тројици“⁷⁶, као и то да нас „љубављу позва Бог к себи и приведе нас у истиниту веру Сина свога Христа“⁷⁷. А ту љубав Божју разумемо само ако „знамо Сина Божјег и верујемо му“⁷⁸, јер „ваистину нема друге љубави ни на небу ни на земљи, осим Бога“⁷⁹, „јер љубав Божја је Христос“, који је наше спасење⁸⁰.

Узимајући у обзир све што је до сада речено, постаје нам, сматрамо, јасније зашто је могуће да нашег светог оца (али и његове сроднике⁸¹) биографи описују у категоријама које данас изгледају „прејако“ свим теолозима који не прихватају присуство Свете Тројице у историји. Сава не само да је младић „вођен Духом Светим“⁸², него у њему „сама истина Христос са Оцем и Светим Духом сатворише светолепну обитељ... на истинито покојиште трисветој и животворећој Тројици“⁸³. Он, „земаљски анђео и

⁷¹ Доментијан, 1938, стр. 133.

⁷² Доментијан, 1938, стр. 133.

⁷³ Доментијан, 1938, стр. 133.

⁷⁴ Доментијан, 1938, стр. 142–145. По питању беседе и поуке Савине угарском краљу, Доментијан закључује да га је наш светитељ поучио „о светој вери, и утврди га и у сједињење Светога Духа, и подобно упуту га да верује у истиниту и животворну Тројицу“ (Доментијан, 1938, стр. 146).

⁷⁵ Доментијан, 1938, стр. 143.

⁷⁶ Доментијан, 1938, стр. 142.

⁷⁷ Доментијан, 1938, стр. 144.

⁷⁸ Доментијан, 1938, стр. 144.

⁷⁹ Доментијан, 1938, стр. 144.

⁸⁰ Доментијан, 1938, стр. 145.

⁸¹ При крунисању Стефана, Доментијан велику тројицу Немањића приказује као Тројици равночислене (истодројне), баш зато што су „три љубитеља пресветле вере Христове“ и зато што се њих тројица даноноћно уподобљаваху „Тројици, Оцу и Сину и Светоме Духу“ (Доментијан, 1938, стр. 138).

⁸² Доментијан, 1938, стр. 37.

⁸³ Доментијан, 1938, стр. 100.

небески житель, имао је пуна уста речи Очевих и Синовљевих, све је веселио Духом Светим⁸⁴.

Овим наводима улазимо у предворје нашег истраживања конкретних еклисиолошких и антрополошких последица предложених тријадолошког подмета богословља и богопознања.

Есхатолошка еклисиологија и евхаристијски етос Светога Саве

„Ево сви ми, народ твој и деца твоја
коју ти даде Бог, у Цркви њвојој сабрани...“⁸⁵

Новорукоположеном „архиепископу свима српским и поморским земљама“⁸⁶, цариградски патријарх налаже да све поучава „у име Оца и Сина и Светога Духа“⁸⁷. Након тога, нови архипастир Цркве Божје поменутог региона, пројављује се као њен богогласни и богомисаони крманош, који управља „премудрошћу речи Цркву Божју пресветлу као невесту Христову, хотећи је представити небесном женику, и свима правовернима слатку виђењем, и красну дожаственом премудрошћу“⁸⁸. Очигледно је да се у еклисиологији сабирају све мисли о богопознању и методологији православне теологије, јер је мудрост о којој смо говорили у претходним одељцима нашег истраживања приказана, првенствено, као црквена категорија. Божја мудрост, „божествена премудрост“, јесте истовремено и истоветно и мудрост саме Цркве, јер се обе поистовећују у заједничкој Ипостаси, у Сину, ипостаси Цркве и Очевој мудрости и сили. Управо тако, наиме, говори Сава, именујући Христа наведеним речима, које заокружује његовим поистовећењем са „непресечним крајеугаоним каменом црквеним“⁸⁹.

Савину активност на оцерковљењу народа агиограф приписује вештини његовог ума, који је дубоко оцерковљен, јер „окрилаћен благодаћу Божјом... сабира своје отачаству мед богоразумија“⁹⁰. Овакав навод у потпуности је сагласан са јовановском подлогом Савиног богословља. *Сабрање* и *сабирање* расутих чада дома Израилјевог јесте христолошко-еклисиолошки и логосолошки термин Јована Богослова⁹¹. Деловање Светога Саве има за циљ да крштене усаврши, да их уведе у Цркву, ради потпуне прославе Тројице: „...постави је пречудну /Цркву/, извајану с обе стране, у којој се

⁸⁴ Доментијан, 1938, стр. 118.

⁸⁵ Теодосије, 1992, стр. 87.

⁸⁶ Ово је древна титула првојерараха Цркве на нашим просторима, коју преузима и предлог новог Устава СПЦ.

⁸⁷ Уп. Доментијан, 1938, стр. 116.

⁸⁸ Доментијан, 1938, стр. 168.

⁸⁹ Уп. Доментијан, 1938, стр. 132.

⁹⁰ Уп. Доментијан, 1938, стр. 188.

⁹¹ Уп. Крстић, 2017, стр. 132.

срца свих верних исповедише Оцу небесноме, и кроз верне се извести слава Оцу и Сину и Светоме Духу⁹².

Црква о којој наш светитељ говори није флуидно друштво или колектив. Она је јерархијски устројена заједница. Пре постављања Арсенија за свог наследника, архиепископ позива све своје епископе и поучава их „много о црквеном устројству и о правилима законским“, са циљем да сачувају све „о вери у Господа нашега Исуса Христа“⁹³. Слично овоме, имамо сведочанство да и по повратку са ходочашћа, Сава наставља са непрекидним поучавањем своје пастве и својих ученика, „исправљајући црквено утврђење и законско исправљење“, „и говорећи еванђељем“⁹⁴. Тај јеванђелски говор, заправо је Савина поука да се његова духовна чеда држе богобојажљиво веру Божју.

Вера се, видели смо, поклапа са новим, евхаристијским начином постојања, у који уводи крштење, али је сабрање новог живота јерархијски устројена есхатолошка заједница са Богом, Светом Тројицом. Цемент тог поретка јесте свеза савршенства — љубав.

Љубав Бога Оца јесте Син Божји, а заједница Светога Духа је Црква Божја. На основу своје тријадолошке онтолошке претпоставке, Црква има и своју конкретну пројаву, а то је евхаристијско сабрање нераскидивог љубавног јединства њених чланова. Љубав и јединство (јединомислије) треба претпоставите свему другоме, говори Свети Сава у 25. глави *Тийика*⁹⁵. Заиста, ишчитавање списа нашег архипастира доводе нас до недвосмисленог закључка да се комплетно Савино богословље (превасходно његова тријадологија и еклисиологија) заокружује и осмишљава његовом визијом киновјерског етоса.

Зло или смрт делује разбијањем или рушењем свега што је од Бога утврђено⁹⁶. Чада Цркве, пак, подобно Христу, као удови једног тела имају основни задатак — да се сачувају расцепа или раскола⁹⁷, јер их је Свети Сава, опет по угледу на Христа, са муком и трудом у стадо сабирао⁹⁸, на славу Свете Тројице⁹⁹. Зато је и Савин позив монасима: „У једно саудите се тело!“¹⁰⁰ у свом изразу дубоко павловски, а у свом изворишту потпуно јовановски. База свих типика светога јесте теологија списа апостола и

⁹² Доментијан, 1938, стр. 168.

⁹³ Теодосије, 1992, стр. 171.

⁹⁴ Доментијан, 1938, стр. 166.

⁹⁵ Уп. Ђоровић, 1928, стр. 110.

⁹⁶ *Тийик*, глава 39, Ђоровић, 1928, стр. 136.

⁹⁷ *Тийик*, глава 43, Ђоровић, 1928, стр. 136.

⁹⁸ *Тийик*, глава 42, Ђоровић, 1928, стр. 147.

⁹⁹ *Тийик*, глава 43, Ђоровић, 1928, стр. 150.

¹⁰⁰ *Тийик*, глава 17, Ђоровић, 1928, стр. 96.

јеванђелисте Јована, особито његова Прва посланица, теологија љубави. Љубав је, наиме, као заједница, као кинонијски начин постојања, начало и савршенство сваке врлине, сваког добра¹⁰¹. Она је икона тројичне љубави, Сава поистовећује те реалности: „Јер слуге Господње садрже се Светим Духом, где год били, али су свезани везама духовне љубави, надом и вером и љубављу, што је истинита и животворећа Тројица, којом светом љубављу душевним рукама дотичу један другога, имајући у својим срцима живога Христа“¹⁰².

Љубав се, надаље, пројављује у међусобном праштању, а потврђује се јединством монаха (хришћана) у тајни наше дожанствене вере, тајни Причешћа¹⁰³. У поменутих редовима ишчитавамо потпуно поистовећивање реалности вере, љубави, Литургије, Цркве, Причешћа и живота. Готови сви сегменти догословља Светог Саве, које смо описивали у егзистенцијалним категоријама, у одељцима о Светој Евхаристији задобијају, дакле, сав свој смисао. Еклисиологија и вера нашег светог оца у потпуности је евхаристијска, а то значи и есхатолошка, што се потврђује непрекидним призивима свим чедима Цркве да се радују и веселе, јер су носиоци већ остварене наде да неће изгубити спасење¹⁰⁴.

Срж црквене вере, дакле, јесте Царство Божје, па је Савина еклисиологија неодвојива је од есхатологије. У поуци епископима, Сава их подсећа да стадом својим будно управљају хришћанским законом, нападајући га „водама добре вере са јеванђелских извора“, водећи их у „сједињење Светога Духа“ или „пунећи срца њихова весељем Светога Духа, ... са радошћу чекајући долазак пресветог пастира“¹⁰⁵. Есхатолошка визија Светог Саве дубоко је евхаристијског карактера, јер ће савршени живот у радости Господа бити изједначен са победом над смрћу („биће побеђена свака жести на пропадљивости“) и коначном прославом свих верних слугу Христових „на оном небесном столу“¹⁰⁶. Тако је и само преношење Савиних моштију из Трнова у Милешеву имало за циљ да цело отачаство „сабере на сабор празничне љубави своје“¹⁰⁷. Ка тој „есхатолошкој светлости, пут је права вера“¹⁰⁸. Тамо ће се сви, који привремено буду били раздвојени, поново

¹⁰¹ *Тийик*, глава 33, Ђоровић, 1928, стр. 121.

¹⁰² Доментијан, 1938, стр. 41.

¹⁰³ *Тийик*, глава 5, Ђоровић, 1928, стр. 37.

¹⁰⁴ На пример, у *Тийик*, глава 6, Ђоровић, 1928, стр. 48.

¹⁰⁵ Доментијан, 1938, стр. 170.

¹⁰⁶ Доментијан, 1938, стр. 172. О Царству Божјем као сједињењу твари и Свете Тројице, што је циљ историје, пише епископ браничевски Игнатије, у Мидић, 2015, стр. 1–24.

¹⁰⁷ Доментијан, 1938, стр. 216.

¹⁰⁸ Доментијан, 1938, стр. 175.

сабрати, „у дому Господњем“ и међусобно се поново видети („тамо ћете ме угледати“)¹⁰⁹.

Закључак

Након анализе кључних дела Светог Саве и његових биографа, слободни смо да понудимо закључак, према коме су Црква и Света Тројица толико дубоко повезане у делу првог архиепископа наших земаља, да слободно можемо говорити о иконичном јединству вере у Цркву и вере у Свету Тројицу. Сматрамо да смо доказали хипотезу из увода о међузависности богословског израза начина постојања Бога, са једне, и начина постојања еклисијалне заједнице, како у њеном евхаристијском, тако и подвижничком изразу, са друге стране. Убеђени смо да је сведочанство Светог Саве, нашег привилегованог сведока вере у Бога и живота у Цркви Божјој, незаобилазно у даљим теолошким проценама последица иконичног поистовећивања Цркве и Свете Тројице.

¹⁰⁹ Доментијан, 1938, стр. 176. И на другим местима уочавамо Савино приањање есхатолошкој перспективи. О томе говори Доментијан, пишући о Савином препороду народа, зидању Цркава и освећењу отачаства „што беше заповест дожаствена од почетка, и у последњем веку биће тако, што је Господ учинио од почетка, по истој слици (начину) и овај свети учини, чекајући будући век“ или „неуклоними дан који ће доћи“ (уп. Доментијан, 1938, стр. 197–200).

Литература

- Доментијан (1938). *Животни Свећоја Саве и Свећоја Симеона* (превео др Лазар Мирковић, са предговором др В. Ђоровића) књига 282. Београд: СКЗ (Савино житије 25–217).
- Доментијан (2001). *Житије Свећој Саве* (предговор, превод дела и коментари др Љиљана Јухас–Георгиевска, издање на српскословенском др Томислав Јовановић) књига 614–615. Београд: СКЗ.
- Зизијулас, Ј. (2014). Тајна Цркве и Тајна Свете Тројице. У З. Матић, (ур.), *Црква као икона Свеће Тројице* (стр. 117–131). Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије браничевске.
- Јевтић, А. (2004²). *Бојословље Свећој Саве*. Врњци–Требиње: Манастир Тврдош – Братство Светог Симеона Мироточивог.
- Крстић, Д. (2017). Растково монашење у *Живоју Свећој Симеона Стефана* Провенчаног у светлу јовановске теологије. *Бојословље*, 76/2, 124–135.
- Матић, З. (2013). Појам Предања у католичком богословљу до Другог ватиканског концила: Конгаров аналитички приступ. *Саборносћ*, 7, 59–67.
- Мидић, И. (2015). Историја и есхатон. Есхатологија и постојање. *Саборносћ*, 9, 1–24.
- Петровић, П. (2016). Символични аспекти гносеологије космолошких догађаја. *Саборносћ*, 10, 17–39.
- Ракићевић, Т. (2015). Заповести Светог Саве монасима Студенице (1206/7) у односу на узор. *Бојословље*, 1/2015, 294–310.
- Теодосије (1992³). *Житије Свећој Саве* (превео Лазар Мирковић, превод редиговао Димитрије Богдановић). Београд: СКЗ.
- Ђоровић, В. (ур.) (1928). *Сјиси Свећој Саве*. Београд – Сремски Карловци: Српска краљевска академија.
- Шишков, А. В. (2014). Первенство в Цркви в богословији митрополита пергамског Иоанна (Зизиуласа). *Вестник Русской христианской гуманитарной Академии*, 15, 32–41.

Zlatko Matic

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

The relation between the Church and the Holy Trinity in the works of Saint Sava

The writings of Saint Sava, but also the first hagiographical works that describe his life, are consciously dedicated, underlining, promoting, protecting and defending faith in the Holy Trinity, the only true God. In this study, the author proves the hypothesis of the triadological basis of the entire Sava's legacy, confirming the allegations from the very writings of our first archbishop, but also from the work of both the oldest Sava hagiographer. After that, the results obtained link with the still insufficiently explored attitude of the close relationship of faith and learning about the Trinity God with the establishment of the socio-political and church entity in the mentioned spatial and chronological frameworks.

Key words: Saint Sava, Triadology, Ecclesiology, iconism, Eucharistic ethos, divine knowledge, ascetic action.

Датум пријема чланка: 21. 4. 2018.

Датум прихватања чланка за објављивање: 8. 10. 2018.